

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור יב: פדיון שבויים

א. הקדמה

1. מצווה רבה

~ בבלי בבא בתרא (ח ע"ב):

פדיון שבויים מצווה רבה היא.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצווה רבה היא? אמר ליה, דכתיב: וְהָיָה כִּי יֵאמְרוּ אֲלֵיךָ אָנָּה נֶצַח וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֲשֶׁר לַמּוֹת לַמּוֹת וְאֲשֶׁר לַחֲרֵב לַחֲרֵב וְאֲשֶׁר לָרַעַב לָרַעַב וְאֲשֶׁר לְשִׁבְי לְשִׁבְי.¹ ואמר רבי יוחנן: כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו... שבי קשה מכולם, דכולהו איתנהו ביה.

~ רמב"ם (הלי מתנות עניים פ"ח ה"י):

ואין לך מצווה גדולה כפדיון שבויים, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. וביטל מצוות פתח תפתח את ידך לו, ומצוות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצווה רבה כפדיון שבויים.

~ שולחן ערוך (יו"ד סימן רנב סעיף ג):

כל רגע שמאחר לפדות השבויים, היכא דאפשר להקדים, הוי כאילו שופך דמים.

2. הצגת השאלות

1. הקריטריונים לפדיון שבויים - האם בכל מחיר אותו דורשים החוטפים ניתן להיענות להם?
2. האם יש הבדל בין דרישת ממון לדרישת שחרור מחבלים תמורת שבוי יהודי?

¹ ירמיהו (טו, ב).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ב. 'אין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם'

1. הצגת הסוגיא

דברי המשנה מבואר שאין פודים את השבויים 'יותר מכדי דמיהם', היינו יותר מכפי שהם נמכרים בשוק לעבד, מפני תיקון העולם.

דברי הבבלי הובא ספק במשמעות הביטוי 'מפני תיקון העולם', האם הכוונה משום הדוחק הכלכלי של הציבור לעמוד בהוצאות הגבוהות של הפדיון, או משום חשש שאם יסכימו לפדיון בסכום גבוה אזי השבאים ימשיכו לשבות אנשים ולבקש מחירים גבוהים² -

משנה גיטין (פ"ד מ"ו): "אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן, מפני תיקון העולם".

בבלי גיטין (מה ע"א):

איבעיא להו: האי מפני תיקון העולם - משום דוחקא דציבורא הוא, או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי?

רש"י (שם):

מפני דוחקא דציבורא הוא - אין לנו לדחוק הציבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו. או דלמא דלא ימסרו עובדי כוכבים נפשיהו וליגרבו ולייתו טפי מפני שמוכרין אותן ביוקר ונפקא מינה, אם יש לו אב עשיר או קרוב שרוצה לפדותו בדמים הרבה ולא יפילהו על הציבור.

² בביאור סברת 'דוחקא דציבורא', ראו: **הרב אברהם יצחק נריה** (צניף מלוכה, עמוד 138) בשם הרב שלמה זלמן אוירבך, ששונה דין ממון יחיד מממון ציבור, ואין מחייבים את הציבור להוציא את ממונם גם בשביל פיקוח נפש. ראו עוד בשיעורים בפיקוח נפש והצלה, חלק א שיעור לג: 'פיקוח נפש בממון הציבור'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. ההכרעה בין הטעמים

אמנם השאלה בסוגיית הגמרא בגיטין אודות משמעות 'תיקון העולם' לא הוכרעה, אך הפוסקים ביקשו להכריע בשאלה זו, שהייתה מעשית בימי הגלות של ישראל.

אחת האפשרויות להכרעת השאלה מצויה בסוגיה במסכת כתובות העוסקת בפדיון הבעל את אישתו שנשבת

במסכת כתובות נחלקו תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל אודות פדיון בעל את אישתו שנשבת -

בבלי כתובות (נב ע"א-נב ע"ב):

נשבת חייב לפדותה - נשבת והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה - פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך, רצה - פודה, רצה - אינו פודה.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין פודין את השבוין יותר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם.

השימוש של רבן שמעון בן גמליאל במינוח 'מפני תיקון העולם' והאזכור שלו את הסוגיה בגיטין, יכולים ללמד על מענה לשאלה הלא-פתורה במסכת גיטין במשמעות 'תיקון העולם'.

ואכן, הראשונים נחלקו כמי נפסקה ההלכה, ולמחלוקת זו יתכן ותהייה השפעה איזה מן הטעמים של 'תיקון העולם' ייפסק להלכה, כפי שיתבאר.³

2.1 הלכה כרבן שמעון בן גמליאל; שלא יוסיפו לחטוף

יש ראשונים הסוברים שהלכה כדעת רבן שמעון בן גמליאל שהלכה כמותו נגד תנאים אחרים. לפיכך, לא ניתן לפדות את האישה במחיר גבוה יותר מכדי דמיה, למרות שמדובר על בעלה שהוא עצמו יוציא ממון מכיסו לפדותה ובכך הוא אינו מטיל את ההוצאה הכלכלית על הציבור.⁴

³ אולם, ראו **ריטב"א** (כתובות נב ע"ב ד"ה רשב"ג אומר) שכתב בשם רבינו תם שיתכן ולא ניתן להסיק מסוגיה זו מסקנה הלכתית ביחס לשאלה שנשאלה בגיטין אודות משמעות 'תיקון העולם': "ורבינו תם ז"ל תירץ, דמהא לא מצי למיפשט. דלעולם אימא לך דלרבנן טעמא משום דלא ליגרי בהו, ואפילו הכי כל לגבי נפשיה דמפרק בממוניה לא חיישינן להכי ופריק נפשיה כי עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ואישתו כגופו הוא. ולרבן שמעון בן גמליאל, דילמא טעמא דהתם משום דחוקא דציבורא, והכא הכי קאמר דאינו חייב לפדותה דחיישינן לדחוקא דדידה, כי היכי דאין פודין ציבור השבוים יותר מכדי דמיהן משום דחוקא דציבורא, ומיהו אם רצה פודה, ולא אתא רבן שמעון בן גמליאל אלא לאפוקי מדרבנן דאמרי שהוא פודה על כרחו. ונכון הוא"; **שיטה מקובצת** (כתובות נב ע"ב ד"ה רשב"ג אומר).

⁴ ראשונים נוספים הכריעו כדעת רבן שמעון בן גמליאל, וממילא תהייה בכך הכרעה לשאלת הסוגיה בגיטין אודות משמעות 'תיקון העולם', ראו: **רי"ף** (כתובות יט ע"א מדפי הרי"ף): "רבן שמעון בן גמליאל אומר אין פודים השבוים יתר על דמיהם מפני תיקון העולם, וכן הלכה"; **פסקי רי"ד** (כתובות נב ע"ב ד"ה אין): "אין פודין את השבוין יתר על דמיהן מפני תיקון העולם, וקיימא לן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל"; **העיטור** (אות כ - כתובות דף לב טור ג): "רבן שמעון בן גמליאל אומר אין פודין את השבוין יותר מכדי דמיהן, וכן הילכתא"; **רא"ה** (כתובות נב ע"א ד"ה תנו רבנן): "ולענין הילכתא, מסתברא דקיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל, משום דלישנא דמתניתין דהתם דגיטין הוי כהאי לישנא דאמר איהו הכא לגמרי, וכן פסק הרב אלפסי ז"ל"; **מאירי** (כתובות נב ע"ב ד"ה נשבת): "הלכה כרבן שמעון בן גמליאל... וכן פסקו גדולי הפוסקים, וכן הדין שהרי בפרק השולח... העלינו שזה שאין פודין את השבוים ביתר מכדי דמיהם לאו משום דחוקא דציבורא עד שאם הקרובים רוצין לפדותו יהו רשאים בכך, אלא משום דלא ניגרו בהו ואף הקרוב אינו רשאי, אבל כל שבדמיה פודה אותו הוא כתנאי בית-דין פעם אחת כדרך שהציבור פודין".

הראשונים הבאים הביאו גישה זו, אך יש מהם שהביאו גם את הדעה החולקת שהכרעת הפסיקה כדעת תנא קמא, כפי שיתבאר בהמשך בדעת התוספות, ראו: **רא"ש** (כתובות פ"ד סימן כב): "פסק רב אלפס ז"ל הלכה כרבן שמעון בן

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

מכאן עולה, שאין הסיבה לאי-הפדייה משום דוחק הציבור, שהרי אם לבעל יש ממון רב מדוע שלא יפדה את אישתו, הרי הוא אינו מטיל את הכובד הכלכלי על הציבור, אלא הסיבה לאי-הפדייה היא משום שלא יבואו השבאים להוסיף בעתיד עוד מקרים כאלו -

רבינו קרשקש וידאל (כתובות נב ע"ב ד"ה רבי שמעון):

ממאי דאמר רבי שמעון בן גמליאל הכא דאין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן משום תיקון העולם, שמעינן לדידיה דטעמא דאין פודין את השבויים בעלמא ביתר על כדי דמיהן משום דלא ליתון לאיגרוי הוא ולא משום דוחקא דצבורא, דהכא ליתיה לטעמיה דדוחקא דציבורא ואפילו הכי אמר רבי שמעון בן גמליאל דאין פודה אותה אלא בדמיה. ואע"ג דאיבעיא לן התם בגיטין... ולא איפשיטא, ודכוותה בתלמודא דמאי דאיבעיא להו בחד דוכתא איפשט בדוכתא אחריתי.

דעת הרמב"ם

לדעת הרמב"ם, הסיבה שאין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם היא משום שלא יוסיפו האויבים לחטוף אנשים ולדרוש ממון רב, כפי הטעם השני המובא בגמרא בגיטין -

רמב"ם (הלי מתנות עניים פ"ח הי"ב):

אין פודין את השבויים ביתר על דמיהן מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם.⁵

הר"ן כתב, שהמקור של הרמב"ם הוא מדברי הגמרא בכתובות העוסקת בחיוב הבעל לפדות את אישתו, והלכה כדעת רבן שמעון בן גמליאל -

ר"ן (גיטין כג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה או דלמא):

אלמא לרבן שמעון בן גמליאל אע"ג דליכא דוחקא דציבורא כי התם, דבעל חייב לפדותה, אין פודין כי היכי דלא ניגרי בהו... וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל.⁶

גמליאל, משום דקתני סתמא דמתניתין בגיטין אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם ומשמע כל שבויין אפילו אישתו נמי; **רמב"ן** (גיטין מה ע"א ד"ה משום דוחקא): "מצאתי לרבינו חננאל ולרבינו יצחק ז"ל שפסקו שם הלכה כרבן שמעון בן גמליאל... וכן כתב הנגיד בהלכתא גברתא, דמתניתין סתמא כרבן שמעון בן גמליאל דהתם והלכתא כותיה" [השוו לדברי הרמב"ן (מלחמת ה', ברכות יב ע"א מדפי הרי"ף) שהביא בשם הגאונים דוגמה לכך שיש סוגיה שנותרו בה בשאלה ומסוגיה אחרת יש לפשוט את השאלה, והדוגמה היא מהיחס בין הסוגיה בגיטין לסוגיה בכתובות]; **ריטב"א** (כתובות נב ע"ב ד"ה רשב"ג): "ויש אומרים דהלכתא כרבן שמעון בן גמליאל דהא אסתיע מסתמא דהתם דסתמא דהתם כוותיה רהטא, וכן פסק רבינו חננאל ז"ל, וכן דעת רבינו ז"ל, ומקצת הגאונים פסקו כרבן דרבן שמעון בן גמליאל יחידאה הוא... ואחרים פסקו הלכה כרבן שמעון בן גמליאל דהלכה כרבי מחברו ולא מאביו"; **ריטב"א** (גיטין מה ע"א ד"ה או דלמא), בשם הרי"ף ורבינו חננאל; **רשב"א** (כתובות נב ע"ב ד"ה רשב"ג): "ופסק רבינו חננאל... כרבן שמעון בן גמליאל דאין פודין את השבויין יתר מכדי דמיהן, וכן פסק הרב אלפסי ז"ל... וכן כתבו הרב אב ב"ד והראב"ד ז"ל".

⁵ כ"כ: **סמ"ג** (עשין סימן קסב): "אמרין בפרק השולח, אין פודים את השבויים ביתר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם שלא יהו האויבים רודפים אחריהם לשבותם"; **ראב"ן** (גיטין ד"ה אין פודין): "אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם דלא ליתו וליגר בו טפיי"; **שולחן ערוך** (יו"ד סימן רנב סעיף ד): "אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשבותם".

⁶ כ"כ בדעת הרמב"ם: **רדב"ז** (הלי מתנות עניים פ"ח הי"ב); **גר"א** (יו"ד סימן רנב ס"ק ו). ביחס לדברי הר"ן, יש להעיר מדברי הרי"ן (גיטין כג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה או דלמא) שם כתב שהבעיה לא נפשטה: "ולו נראה, דבעיין מהתם לא מפשטא דכיון דחיישין לדוחקא דציבורא כל שכן דאיכא למיחש לדוחקא דבעל שלא לחייבו בתקנת חכמים לפדותה

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« נמצאנו למדים משיטה זו, שהסיבה ההלכתית לאי-פדיית שבוי יותר מכדי דמיו היא כדי למנוע את החטיפות העתידיות, שלא יוסיפו לחטוף יהודים ולבקש עליהם כופר כספי גבוה.⁷ »

2.2 הלכה כתנא קמא; דוחק כלכלי של הציבור

לדעת התוספות, נפסקה הלכה כדעת תנא קמא שיכול הבעל לפדות את אישתו יותר מכדי דמיה.⁸ לדבריהם, האיסור לפדות את השבוי ביותר מכדי דמיו לא נאמר ביחס לפדיית האדם את עצמו, שהוא יכול לשלם ממון רב באופן אישי לשובים ובכך לא לגרום להיטל כלכלי על הציבור, 'דוחקא דציבורא', וכיון שאישתו כגופו הוא יכול לפדותה בממון רב -

תוספות (גיטין מה ע"א ד"ה דלא):

והא דתניא בפרק נערה (כתובות נב ע"א) נשבית והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פעם ראשון פודה, שאני אישתו דהויא כגופו יותר מבתו דהכא, ועל עצמו לא תיקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו.⁹

« מדברי תוספות ניתן ללמוד שהסיבה לאי-פדיית שבוי יותר מכדי דמיו משום הדוחק הכלכלי של הציבור. אך אם יש לבעל ממון לפדיון אישתו, הוא יכול לפדותה, שבכך אין הכבדה על הציבור -

ים של שלמה (גיטין פרק ד סימן סו):

דהלכה כתנא קמא, אם כן נפשוט מיניה דטעמא משום דוחקא דציבורא. על כן צריכים אנו לדברי התוספות והרא"ש דשאני אישתו שהיא כגופו, ועל עצמו לא תיקן.¹⁰

יותר מכדי דמיה. ואם איתא דהוה מיפשטא מההיא ברייתא, הוה להו בגמרא לאיתויי הכא. אבל נראה שדעת הראשונים ז"ל היה דכיון דלא מיפשטא ואיכא למיחש לתקלה אין פודין, דשב ואל תעשה שאני.⁷ ראו גם: **רב האי גאון** (ספר המקח והממכר, שער ס): "והוצרכנו להזכיר בזה השער שאסור לפדות שבויים מן הכותיים ביותר מכדי דמיהם כדי שלא יהא פרץ לאומות העולם וישבו אותם וימכרו אותם יותר על דמיהם... שכן תנא במתניתין אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם מפני תיקון העולם"; **שו"ת מהר"ם מרוטנבורג** (ספר סיני וליקוטים סימן תרכז): "על האב ששלח את בנו בשליחותו ונתפס", שאם יש לאבא כסף ומבקשים ממנו יותר מכדי דמיו של הבן, הוא אינו רשאי לפדותו, דבר המורה שהסיבה לאי-הפדיון אינה משום הדוחק הכלכלי של הציבור אלא כדי למנוע חטיפות עתידיות: "יותר מכדי דמיו לא, דאין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם"; **רשב"א** (גיטין מה ע"א ד"ה משום דוחקא) הביא טעם זה בשם הירושלמי: "וגרסינן בירושלמי, אין פודין את השבויים מפני תקון העולם דלא לגרו שביי ומייתיי". **החיד"א** (שו"ת חיים שאל, ח"א סימן לה) מציין שאין לפגינו את דברי הירושלמי הללו, אך יש לסמוך בכך על הרשב"א שהביא את הירושלמי: "דאע"ג דלא איפשטא בתלמודין, ילפינן לה מהירושלמי. ואע"ג דבגמרא מספקא לן, שבקינן ספיקין ונקטינן פשיטותא דהירושלמי... הן אמת דבנסחת ירושלמי שלפני לא מצאתי לשון זה, אך אהימנותיה דהרשב"א סמכינן".

⁸ פסיקה זו כדעת תנא קמא מצויה גם אצל: **הלכות גדולות** (סימן לו הל' כתובות עמוד שעז): "נשבית והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה, פעם ראשונה פודה מיכאן והילך רצה פודה רצה אינו פודה. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם... והילכתא כתנא קמא"; **רא"ש** (כתובות פ"ד סימן כב): "והר"ר מאיר הלוי ז"ל פסק כתנא קמא דהלכה כרבים. ומתניתין דגיטין איירי בשאר שבויין, אבל אישתו כגופו וכמו שאדם יכול לפדות עצמו בכל ממונו אישתו נמי כיון דחייב לפדותה בתנאי כתובה כמו שיש לה ממון דמי וכן מסתבר".

⁹ כ"כ **הרא"ש** (גיטין פ"ד סימן מד): "והא דתניא בכתובות... נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה פעם ראשונה פודה, משום דאישתו חשיבא כגופו יותר מבתו, ועל עצמו לא תקון רבנן שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו".

¹⁰ הנמוק להחרי את פדיון האישה ע"י הבעל הוא משום 'אישתו כגופו', נימוק שמאפשר לבעל לפדות את 'עצמו-אישתו, אבל לפי זה לא ניתנה האפשרות לאדם לפדות את קרוב המשפחה שלו שנשבה, כפי שכתב **הטור** (יו"ד סימן רנב) נראה

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ ויתור הציבור על הדוחק הכלכלי - כיון שלדעה זו ההכרעה היא משום דוחק הציבור, אזי במקרה בו הציבור מוותר על כך הוא רשאי לפדות את השבוי יותר מכדי דמיו -

ים של שלמה (גיטין פרק ד סימן סו) :

והאידינא אנשי גומלי חסדים בארץ תוגרמא והסמוכים להם פודים השבויים יותר ויותר מכדי דמיהם, והיינו דמוותרים על דוחקיהו דציבורא שלהם, ה' יוסף על שכרם, ופעולתם לפני ה' צפון בעולם הבא. גם בעוונותינו הרבים לעת עתה נתמעטו ישראל בגולה, ויש לחוס על יתר הפליטה, שלא תכבה גחלת ישראל, וגם לעת הזאת מכבידים על ישראל ייסורים ועינויים לכופם כדי לעבור על הדת ולעשות מלאכה בשבת שלא לצורך.

ג. חריגות בפדיון שבויים

לאור דברים אלו ניתן ללמוד על מקרים חריגים, בהם ניתן לפדות את השבוי יותר מכדי דמיו

1. אישתו

~ **דעת הרמב"ם** - אין הבעל פודה את אישתו ביותר מכדי דמיה, גם כאשר יש לו כסף רב -

רמב"ם (ה' אישות פ"ד הי"ט) :

אין מחייבין את הבעל לפדות את אישתו ביתר על דמיה, אלא כמה שהיא שווה כשאר השבויים.

לדברי הרמב"ם, כיון שהסיבה לאי-פדיון שבו יותר מכדי דמיו שלא יוסיפו לחטוף ולדרוש ממון רב, הרי שטעם זה שייך גם באישתו שאינו יכול לפדותה יותר מכדי דמיה אף שיש לו ממון רב -

רדב"ז (ה' מתנות עניים פ"ח הי"ב) :

ונפקא מינה דאפילו רצו הקרובים אין מניחין אותם... ואפילו אישתו שהיא כגופו, כתבו הרי"ף והרמב"ם בפ"ד מהלכות אישות, שאין פודה אותה יותר מכדי שוויה.

שיש להבחין בין קרוב משפחה לבין בעל ואישה: "אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם שלא יהו האויבים מוסרין עצמם עליהם לשבותם, ואפילו אם קרובים רוצים לפדותו ביותר מכדי דמיו אין מניחין אותו. אבל אדם יכול לפדות את עצמו בכל מה שירצה, וכן לאישתו שהיא כגופו". אך ראו: **פסקי ריא"ז** (גיטין פ"ד הי"ז): "אין פודין את השבויין יותר על דמיהן מפני תיקון העולם, ואם רצו קרוביהן לפדותם בדמים יקרים אין ממחין בידם". מדבריו נראה שהוא מרחיב את אפשרות הפדיון של השבוי גם למקרה שלקרוב משפחה שלו יש ממון כדי לפדותו ובכך לא יהיה נטל כלכלי כבד על הציבור; נראה כן גם מדברי **רש"י** (גיטין מה ע"א ד"ה או): "ונפקא מינה, אם יש לו אב עשיר או קרוב שרוצה לפדותו בדמים הרבה ולא יפילהו על הציבור".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ **דעת התוספות** - הסיבה לאי-פדיון יותר מכדי דמיו היא משום הדוחק הכלכלי של הציבור. לפיכך, כשם שאדם פרטי יכול לפדות את עצמו בכל ממון, כך הבעל יכול לפדות את אישתו כגופו.

תוספות (גיטין מה ע"א ד"ה דלא):

והא דתניא בפרק נערה (כתובות נב ע"א) נשבית והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פעם ראשון פודה. שאני אישתו דהויא כגופו יותר מבתו דהכא, ועל עצמו לא תיקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו.

2. תלמיד חכם

בדברי הגמרא מבואר שרבי יהושע בן חנניא פדה ילד קטן ביותר מכדי דמיו. מדברים אלו מוכיחים התוספות שאמנם אין לפדות את השבוי ביותר מכדי דמיו, אבל אם השבוי הוא תלמיד חכם אפשר לפדות אותו ביותר מכדי דמיו¹¹ -

בבלי גיטין (נח ע"א):

מעשה ברבי יהושע בן חנניא שהלך לכרך גדול שברומי. אמרו לו: תינוק אחד יש בבית האסורים, יפה עיניים וטוב רואי וקוצותיו סדורות לו תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורים, אמר: מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים? ענה אותו תינוק ואמר: הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו. אמר: מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו: לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה, ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל. ומנו? רבי ישמעאל בן אלישע.

תוספות (גיטין מה ע"א ד"ה דלא):

ורבי יהושע בן חנניא דפרקיה לההוא תינוק בממון הרבה... לפי שהיה מופלג בחכמה.¹²

¹¹ בשנות השישים נחטף מטוס בו היה הרב יצחק הוטנר. תלמידיו ביקשו מהממשל בארה"ב לפדות אותו בממון רב. טענתם הייתה שהגבלה של המשנה לא חלה על תלמיד חכם. **הרב יעקב קמינצקי** (מובא אצל: הרב צבי שכטר, 'גדרי המדינה בארץ ישראל ומלחמותיה', אור המזרח לז תשמ"ט, עמוד 19-39; בעקבי הצאן, ירושלים תשנ"ז, עמוד רו): "דאין החשבון הזה צודק בכלל, דכל הך דינא דפדיון שבויים ליתא אלא בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה אי-אפשר לומר שמחוייבים להפסיק מללחום על מנת לפדות את השבויים בממון, שהרי על ידי כן נמצינו מסייעים להאויב באמצע המלחמה, כי על ידי מתן הכספים הגדולים לאויב הלא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה".

¹² **רא"ש** (גיטין פ"ד סימן מד): "וכן תלמיד חכם שנשבה בהא לא תקון... כדאמרינן... דרבי יהושע פדה תינוק שבוי בדמים מרובים לפי שראהו חריף ומפולפל ואפשר שיהא אדם גדול, וכל שכן מי שהוא כבר אדם גדול"; **כפתור ופרח** (פרק מד ד"ה פרק השולח): "אין פודין את השבויין יתר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם... ומיהו, תלמיד חכם פודין אותו בכל ממון שפוסקין עליו, וכההוא עובדא דרבי יהושע בן חנניא בההוא ינוקא דאמר מי נתן למשיסה יעקב"; **טור** (יו"ד סימן רנב): "וכן לתלמיד חכם או אפילו אין תלמיד חכם ורואין אותו מצליח שאפשר שיהיה תלמיד חכם יכולין לפדותו בכל מה שיכלו"; **שולחן ערוך** (יו"ד סימן רנב סעיף ד). הקושי על חריגה זו בפדיונו של תלמיד חכם הוא שהרי במקום או במאוחר יתגלה הדבר לשובים שהם הצליחו לשבות תלמיד חכם וזו הסיבה שהיהודים מוכנים לפדותו במחיר גבוה, ומעתה והלאה הם יחטפו רק תלמידי חכמים. את התשובה לבעיה זו מצאנו ב**שו"ת הרדב"ז** (ח"א סימן תצח): "דעיקר טעמא דאין פודין את השבויים יותר מכדי שוויים הוי משום דלא ימסרו עצמן עליהם, והכא כיון דידע דלפי שהוא

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ בטעם הדבר שאפשר לפדות תלמיד חכם ביותר מכדי דמיו, כתב הרמב"ן שהסיבה לכך נכונה לשני הטעמים שהובאו בגמרא לאי-פדיון שבו יותר מכדי דמיו -

רמב"ן (גיטין מה ע"א ד"ה משום):

ומסתברא, תלמיד חכם פודין אותו בכל ממון שבעולם וליכא משום דוחקא ולא משום איגרוויי שאם איבדו ישראל ממון או מתו משונאיהם הרבה יש לנו כיוצא בהם, ותלמיד חכם אין לנו כיוצא בו, וקודם לפדות למלך כדאיתא במסכת הוריות.¹³ הילכך אין לחמוד כסף וזהב עליו. ורבי יהושע, משום שהכיר בו בוודאי שהוא תלמיד ותיק פדאו בממון הרבה.¹⁴

~ **אי-פדיונו של מהר"ם מרוטנבורג**¹⁵

לאור דברים אלו, שניתן לפדות תלמיד חכם יותר מכדי דמיו, הקשה הרב שלמה לוריא מדוע לא הסכים מהר"ם מרוטנבורג לפדות עצמו במחיר רב, הלא יש אפשרות חריגה לפדות תלמיד חכם ביותר מכדי דמיו -

ים של שלמה (גיטין פרק ד סימן סו):

שמעתי על מהר"ם מרוטנבורק זכרונו לברכה, שהיה תפוס במגדול אייגזהם כמה שנים, והשר תבע מן הקהילות סך גדול, והקהילות היו רוצים לפדותו, ולא הניח, כי אמר אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם.

ותמה אני, מאחר שהיה תלמיד חכם מופלג, ולא היה כמותו בדורו בתורה ובחסידות, ושרי לפדותו בכל ממון שבעולם. ואם מרוב ענוותנותו לא רצה להחזיק עצמו כתלמיד חכם מופלג, מכל מקום היה לו לחוש על ביטול תורה, כאשר כתב בעצמו שהוא היה יושב בחושך וצלמוות בלי תורה ואורה והיה מקונן שלא היו אצלו ספרי הפוסקים והתוספות, ואיך לא היה חש לעוון ביטול התורה, מאחר שרבים צריכים לו.

ובודאי דעתו היה שאם יפדו אותו, אם כן יש למיחש שלא יעשו כן כל השרים לתלמיד חכם

תלמיד חכם נותנין בו ערך זה לא שייך האי טעמא דלאו בכל אתר שכיחי תלמידי חכמים, וגם השבאים בעצמם אינם מכירים מי הוא תלמיד חכם. ולפי טעם זה, כשפודין תלמיד חכם יותר מכדי שוויו מודיעין לשבאי שמפני שהוא תלמיד חכם נותנין בו כל כך".

¹³ **תוספתא** (הוריות פ"ג ה"ח): "חכם קודם למלך - מת חכם אין לנו כיוצא בו. מת מלך כל ישראל ראויין למלכות"; **רמב"ם** (פיהמ"ש הוריות פ"ג מ"ח): "וזה שטעם קדימת חכם למלך אינו אלא באמונה בלבד, לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה מאד". ראו במה שהרחבנו בנושא זה בשיעור ב: 'סדר קדימות במתן טיפול רפואי' (אות ה).

¹⁴ ראו את נימוקו של **ספר חסידים** (סימן תקקו): "כתוב (נחמיה ה, ח) ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו, מכאן אמרו אין פודין את השבויים אלא בכדי דמיהן. יש חילוק אם חכם הוא וצדיק וצריכים לו רבים שאני".

¹⁵ בשנת ה'מ"ו (1286) נכלא המהר"ם מרוטנבורג ע"י השלטונות בבית האסורים איינזשהיים לאחר שנתפס כשניסה להגר לארץ ישראל, הקיסר הגרמני דרש סכום כופר עצום כדי לשחררו. על פי המסורת המקובלת, סירב המהר"ם שהקהילה היהודית תפדהו תמורת סכום שכזה מחשש לתקדים שיביא למאסרים ולדרישות כופר דומות נוספות, בסופו של דבר נפטר המהר"ם בכלאו ורק לאחר 14 שנה פדה אותה אלכסנדר ווימפן שנקבר לידו. תאריך השבי הוא ד' תמוז, כמופיע במצבה: "ציון הלו לראש מרנא ורבנא מאיר בן הרב ברוך אשר תפשו מלך רומי בארבעה ימים לראש חודש תמוז שנת ארבעים ושש לאלף השישי". ביחס לדעת המהר"ם מרוטנבורג בסיבת אי-פדיון שבו יותר מכדי דמיו, ראו לעיל בהערה 7.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

המופלט שבדור, בעבור רוב הממון, עד שלא יספיק ממון הגולה לפדותם, ותשתכח התורה מישראל.

3. סנת נפשות לשבוי

מה הדין במקרה ויש לשבוי סנת נפשות בשבי, האם סיבה זו מהווה עילה מספקת להחרגת הדין ויש לפדותו בכל מחיר, או שמא בכל שבי יש סנת נפשות לשבוי וממילא הכלל שאין לפדות שבו יותר מכדי דמיו כולל גם מקרה זה?¹⁶

3.1 מחלוקת הראשונים

• **דעת התוספות**: במקרה שהשבוי מצוי בסנת נפשות בשבי, ניתן לפדותו בכל מחיר.¹⁷

דבריהם של התוספות נסובים על המקרה הנ"ל אודות פדיון התינוק שהינו תלמיד חכם -

תוספות (גיטין נח ע"א ד"ה כל)¹⁸:

כי איכא סנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן... כל שכן הכא דאיכא קטלא.

• **דעת הרמב"ן**: למרות שהשבוי מצוי בסנת נפשות בשבי, אין לפדותו בממון רב יותר מדמיו.¹⁹ טעמו הוא, שמדברי הבל²⁰ מבואר ששבי הוא קשה מכולם וברור שיש בו גם סנת נפשות ומכל-מקום אמרו שאין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם בכל מקרה -

רמב"ן (גיטין מה ע"א):

ויש אומרים, דכל היכא דאיכא חששא דמיתה פודין אותן בכל ממון שיכולין לפדותן.

ולא מסתבר, דכל שבי כולהו איתנהו ביה.²¹

¹⁶ ראו: **פתחי תשובה** (יו"ד סימן רנב ס"ק ד), אך לא ציין לדברי הרמב"ן שיובאו להלן.
¹⁷ כ"כ **ים של שלמה** (גיטין פרק ד סימן סו): "גם אם לא יפדו אותם איכא למיחש לרוע ליבם שלא יהרגו אותם, ובסנת נפשות פודין יותר מכדי דמיהן".

¹⁸ כ"כ **פסקי תוספות** (גיטין סימן רטז): "כשיש סנת נפשות, פודין שבויים יותר מכדי דמיהן".

¹⁹ לדעת **הרב יצחק רלב"ג** (שרידים, גיליון ז שבת תשמ"ו עמוד יז), הרמב"ן יודה לדעת התוספות במקרה בו יש ודאות של סנה לשבוי, וכל טענתו היא במקום של חשש סנה בלבד.

²⁰ **בבא בתרא** (ח ע"ב): "אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצווה רבה היא? אמר ליה, דכתיב: וְהָיָה כִּי יֵאמְרוּ אֲלֵיךָ אָנָּה נִצָּא וְאִמְרָתְ אֱלִיָּהֶם פֶּה אָמַר ה' אֲשֶׁר לְמֹנֹת לְמֹנֹת וְאֲשֶׁר לְחָרֵב לְחָרֵב וְאֲשֶׁר לְרָעַב לְרָעַב וְאֲשֶׁר לְשָׂבִי לְשָׂבִי. ואמר רבי יוחנן: כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו... שבי קשה מכולם, דכולהו איתנהו ביה".

²¹ **המאירי** (גיטין מה ע"א ד"ה כבר ביארנו) התייחס לטענה זו של הרמב"ן וביקש להבחין בין שבי שתכליתו למכירת השבוי, שאז חייב אינם נתונים בסנה, לבין שבי שתכליתו למוות עליו הגמרא התבטאה ששבי קשה מכולם: "ואע"פ שאמרו... דרך כלל שבי כולהו איתנהו ביה, מכל-מקום שבי שעיקרו לממון אין בו חשש מיתה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

סברת הרמב"ן - אין מצוות פיקוח נפש של יחיד דוחה את חשש פיקוח נפש של הציבור

הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 429):

אם נבוא ונשאל לשיטה זו של הרמב"ן... איך התקינו תקנה כזאת, הלא אין דבר העומד בפני פיקוח נפש... למה פטרו חז"ל את הציבור ממצוות פדיון שבויים והתקינו שלא לפדות את השבויים יתר על כדי דמיהם?

התשובה לכך היא משום שכל פדיון השבויים יעמיד בסכנה יהודים אחרים, משום שהשבאים ירדפו אחרי כל יהודי כדי לשבות אותנו ולהעלות את מחירו ויבואו רבים לידי סכנה. כל כהאי גוונא אין מצוות פיקוח נפשם של שבויים יחידים או של קבוצה בודדת הנמצאת כבר בידי השבאים, דוחה חשש פיקוח נפש של הציבור. אע"פ שהסכנה של השבויים ממשית קרובה וודאית וקיים חשש פיקוח נפשם של אנשי הציבור שיהיו נתונים לסחטנות ולאיומים, אין חשש פיקוח נפשו של הציבור נדחה בפני פיקוח נפשם של השבויים הבודדים.

3.2 מחלוקת האחרונים

~ לדעת הרב מאיר לובלין, אין לפדות את השבוי יותר מכדי דמיו גם במקרה שיש לו סכנה בהיותו בכלא, הן משום דוחקא דציבורא²² והן משום שלא יוסיפו לשבות יהודים -

שו"ת מהר"ם מלובלין (סימן טו):

על אשר נדרשתי על דבר הנער הנתפש בידי ישמעאלים שטענו עליו שנתפס עם הזונה הישמעאלית ורוצים לדונו במיתה או באונס המיר דת חס ושלוש אם הקהל יצ"ו חייבים לפדותו במצוות פדיון שבויים. או אם יש לו דין מומר למצווה אחת שאין מחוייבים לפדותו אפילו אם הוא לתיאבון. ועוד שהוא פשע בעצמו שמסר את עצמו בשביל תאוות העבירה לסכנת נפשות. ואם חייבים לפדותו, אם החיוב הוא אפילו יתר מכדי דמיו... אמנם נראה לי פשוט דאין מחוייבים לפדותו יותר מכדי דמיו. ולא ידעתי מהיכי תיתי שיעלה על הדעת שיהיו מחוייבים לפדותו יותר מכדי דמיו, דמאי שנא משאר שבויים, חוץ מתלמיד חכם כמבואר בפוסקים, דהא הכא שייכי טעמים דתרי שינויים דגמרא טעמא דדוחקא דציבורא גם טעמא דלא ליגרבו, כי אם יפדו אותם בסך גדול בכל יום יעלילו על כל בר ישראל שיכנס לבתיהם לומר שנתפס עם הזונה.

²² בבאור דין זה, שמחמת יכולת כלכלית אין חיוב של הצלת נפשות בעת סכנה, ראו מה שביאר **הרב יהודה גרשוני** (קול צופיך, עמוד רלו ד"ה ובאמת) עפ"י דברי המאירי (סנהדרין עג ע"א ד"ה מי שראה) שעולה מדבריו, כלשון הרב גרשוני: "כי לא תעמוד על דם רעך, המצווה היא רק אם יכול לשלם אח"כ אז יש עליו חיוב להציל עצמו בממונו, אבל כשאין לו לפרוע אין חיוב להצילו בממונו. וזה חדש מאד. וזה היה אפשר להסביר... דאפילו לפי טעם דוחקא דציבורא והשבוי בסכנת נפש אין חיוב להצילו מפני כיון שמבקשים יותר מכדי דמיהם ולא יהיה לו לשלם אח"כ, אין איסור לא תעמוד על דם רעך להצילו בממונו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ואי משום שמבקשים להרגו, לא אשתמט שום פוסק לכתוב ולחלק שאם מבקשים להורגו שמחוייבים לפדותו אפילו יותר מכדי דמיו...
מעשה של אישתו ונינו של כמ"ר אברהם עזרא, שהיו נתפסים למות ביד שלטון אחד, גם רצו להפך הילדה לדת ישמעאלים, שפדה אותם ר' דוד בעד אלף זהובים.
וטען עליו אברהם עזרא הנ"ל, ולא רצה לשלם לו מחמת שפדה אותם יותר מכדי דמיהם.

? יש הטוענים שנעלמו ממנו דברי התוספות הסוברים שבמקרה כזה יש לפדותו בכל מחיר -

בית הילל (יו"ד סימן רנב ס"ק ב):

ושמעתי בשם הגאון מהר"ר שמואל קאידנוור שנעלם מהגאון הרב בתשובות מהר"מ מלובלין (סימן טו) באחד שנתפס בין הגויים בטענה שנמצא עם זונה, כתב שם שעל כרחק הדין אין פודין אותו הקהל משום אין פודין את השבויים יותר עד כדי דמיו, זהו לדינא, אבל מחמת פסקי הקהל יצ"ו שלא יהיה חילול השם בדבר כתב שיש לפדותו.
אבל באמת נעלם ממנו דין זה אם ביקשו להורגו פודין, כמו שכתבתי בשם **התוספות הנ"ל** וזהו פשוט.

! התלות בטעמים

הרב יחזקאל קצלנבוגן עונה להערת בית הלל, וטענתו היא שיש להבחין בין הטעמים. כלומר, לטעם דוחקא דציבורא יש לפדות את השבוי יותר מכדי דמיו משום שהוא מסתכן בנפשו ועל הציבור לדאוג לפיקוח נפשו, אך לטעם שלא יוסיפו לשבות יהודים אין לפדותו -

שו"ת כנסת יחזקאל (סימן לח):

נשאלתי מפי רוזני קפ"ו דקהילתינו יצ"ו, באיש אחד שישב בחצר המטרה קרוב לסכנת נפשות ואיש ההוא מפורסם דרכו לא טובים, נאף גנב - אם מוטל עליהם לפדותו ולפזר עליו מעות...
על כן בלי ספק דהנה האי תירוצא דסכנת נפשות וכו' שייך אם טעמא דדוחקא דציבורא ונגד סכנת נפשות כל ישראל מחוייבים ליתן כל אשר להם לקיים לא תעמוד על דם רעך.
משא"כ לטעמא דלא ליגרבו... אז הסברא איפכא, אם בסכנת נפשות פודין ירצו להרוג השבויין כדי שיפדו יותר מכדי דמיהם וגם יגרבו וירצו להרוג.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3.3 הלכה ומנהג - פודים יותר מכדי דמיו במקום סכנה

ההלכה כדעת התוספות, שבמקום סכנה ניתן לפדות יותר מכדי דמיו וכן המנהג בישראל -

~ **שדי חמד** (ח"ה דברי חכמים סימן עז):

לפי מה שרשמתי מתבאר, דרובא דרובא נקטי כסברת התוספות, דבדאיכא סכנה פודים יותר מכדי דמיהם, ולא מצינו מפורש בדברי גדולי הפוסקים שאין סוברים כן, רק שכתבו איזה רבנים שממה שלא כתבו כן בפירוש מוכח שאין סוברים כן... ורק הרמב"ן הוא שכתב מפורש כן ודחה סברת התוספות... א"כ נראה, דמצד הדין אית לן למינקט הכי.

~ **ים של שלמה** (גיטין פרק ד סימן סו):

והאידנא אנשי גומלי חסדים בארץ תוגרמא והסמוכים להם פודים השבויים יותר ויותר מכדי דמיהם, והיינו דמוותרים על דוחקיה דציבורא שלהם... גם אם לא יפדו אותם איכא למיחש לרוע ליבם, שלא יהרגו אותם, ובסכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיהן.²³

3.4 התלות בטעמים

לטעם שאין לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם משום שמא יחטפו עוד יהודים למטרת ממון, אין לפדות יותר מכדי דמיו גם במקום סכנה. הסיבה לכך היא, שהפוסקים, רמב"ם ושולחן ערוך, נקטו טעם זה, ולכן ההכרעה היא כדעת הרמב"ן שאין לפדותו.

~ **רמב"ם** (הלי מתנות עניים פ"ח ה"י-ה"ב):

ואין לך מצווה גדולה כפדיון שבויים, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצווה רבה כפדיון שבויים...
אין פודין את השבויים ביתר על דמיהן מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם.

²³ ראו גם: **שו"ת הרדב"ז** (ח"א סימן מ): "כבר נהגו כל ישראל לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהן הנמכרים בשוק, שהרי זקן או קטן אין שווה בשוק יותר מעשרה דינרין ופודין אותו בק' או יותר... והנח להם לישראל שהם גומלי חסד בני גומלי חסד".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« פתח הרמב"ם בכך שמצוות פדיון שבויים היא מצווה רבה כי השבוי עומד בסכנת נפשות, אך לאחר מכן הביא את התקנה שלא לפדותו יותר מכדי דמיו שמא יחטפו עוד יהודים. לא הגביל את התקנה שאין לפדות למקרה שהשבוי מצוי בפיקוח נפש -

הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 429) :

ואין לך מצווה גדולה כפדיון שבויים, ובכל זאת לא הגביל הרמב"ם את התקנה שלא לפדות את השבויים יתר על כדי דמיהם בשום הגבלה. משמע שלפי דעתו תוקפה של התקנה גם כשנשקפת סכנה לחיי השבויים, כי מיד לאחר ההלכה הנזכרת בדבר חשיבותה העליונה של מצוות פדיון שבויים מביא הרמב"ם את התקנה של המשנה שאין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם. משום שביטחון הציבור והדאגה למנוע סחטנות של השבאים קודמת למצוות פדיון שבויים.

~ **שולחן ערוך** (יו"ד סימן רנב סעיף ד) :

אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשבותם. אבל אדם יכול לפדות את עצמו בכל מה שירצה. וכן לתלמיד חכם, או אפילו אינו תלמיד חכם אלא שהוא תלמיד חריף ואפשר שיהיה אדם גדול, פודים אותו בדמים מרובים.

« השולחן ערוך הביא את החרیגה שניתן לפדות תלמיד חכם יותר מכדי דמיו, ולא הביא את החריגה שניתן לפדות יותר מכדי דמיו במקום של סכנה, כדברי התוספות על אותו מקרה של התינוק.²⁴

3.5 סיכום: פדיון שבוי המצוי בסכנת נפשות

מחלוקת תוספות ורמב"ן	התלות בטעמים
שדי חמד; יש"ש - כדעת התוספות, יש לפדות בכל מחיר.	{
מהר"ם לובלין; הרב גורן: כדעת הרמב"ן, אין לפדות בכל מחיר.	
דוחק ציבור - על הציבור לדאוג	חשש עתידי - יחיד מול רבים

²⁴ ראו: הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 431-432).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ ~ ~

עד עתה עסקנו בפדיון שבוי בתמורה לממון.

אולם, כל הדיונים ההלכתיים אותם הבאנו, הן בדברי הראשונים והן בספרות השו"ת, עוסקים רק בשאלת הממון ולא בשאלת פדיון שבוי תמורת ויתור קהילתי או לאומי, כגון שחרור אנשים או מחבלים תמורת השבת חייל יהודי המצוי בשבי²⁵

ד. שחרור מחבלים תמורת חייל שבוי

הדילמה בשאלה זו היא - האם יש לחשוש לספק סכנה עתידית שמא ישובו המחבלים לעשות אירועי טרור כנגד יהודים, ונמצא ששחרורם יגרום לספק סכנה? מאידך, החייל השבוי המוחזק ביד ארגוני הטרור נמצא במצב של סכנת נפשות, ולדעת התוספות יש חובת פדיון גם ביותר מכדי דמיו. אולם, ראינו שדברי התוספות נאמרו ביחס להוזלת ממון ולא ביחס לשחרור רוצחים? מה עוד, שלדעת הרב שלמה גורן רוב הפוסקים סוברים כדעת הרמב"ן, שאין לפדות שבוי הנמצא בסכנה יותר מכדי דמיו מחשש סחטנות עתידית.

להלן נראה שנחלקו בדבר הפוסקים האחרונים, כאשר שאלת ההכרעה במחלוקת התוספות והרמב"ן בשחרור שבוי יותר מכדי דמיו במקום סכנה מהווה את עיקר המחלוקת, וכן מחלוקת הפוסקים היא בשאלת חיוב אדם להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חברו

1. אין לשחרר מחבלים

• הכרעה כדעת הרמב"ן; חשש סכנה עתידית / עסקת ג'יבריל

בשנת תשמ"ה התקיימה עסקת חילופי שבויים בין ישראל לארגון החזית העממית לשחרור פלסטין של אחמד ג'יבריל. במסגרת העסקה שוחררו 1150 אסירים ועצירים ביטחוניים שהיו כלואים בישראל כנגד שלושה שבויי צה"ל ממלחמת לבנון הראשונה.

כאמור, לדעת הרב שלמה גורן הכרעת ההלכה היא כדעת הרמב"ן שאין לשחרר שבוי ביותר מכדי דמיו אף אם הוא נמצא בסכנת נפשות, משום הטעם שמא יוסיפו לחטוף.²⁶

²⁵ ראו: הרב ישראל רוזן (שחרור שבויים במחיר מופקע שאיננו כספי, תחומין כרך ל עמוד 95-100).

²⁶ ראו: הרב אברהם יצחק כלאב (תחומין כרך ד עמוד 108-116). לדבריו, במקרה שהשבוי נמצא בסכנת נפשות יש להבחין בין שני הנימוקים שבגמרא. לנימוק משום דוחק כלכלי של הציבור, אזי על הציבור לוותר על דוחק הכלכלי ולפדות את השבוי ביותר מכדי דמיו, וכדברי הים של שלמה שהכריע כנימוק זה ולכן כתב שיש לפדות במקום סכנה. אולם, לנימוק שהוא להלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך שישנו חשש עתיד שמא יחטפו עוד יהודים, אזי גם כשיש סכנה

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לפיכך הוא טען שלא ניתן לשחרר את המחבלים תמורת השבויים -

הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 434):

לכן ברור שבמקרה דנן מתן תמורה נוראה כזו של 1150 נגד 3 שבויים שלנו נחשב ללא ספק הרבה יותר מכדי דמיהם כי זה יגרה אותם לתפוס שבויים יהודים נוספים לחבל ולהרוג יהודיים כדי לשחרר את המרצחים שלהם... שאין כל ספק ששחרורם של הרוצחים מסכן את שלום הציבור היהודי בארץ ובתפוצות ובניגוד לדין תורה וההלכה... יתר על כן, נראה שבנידון שלנו גם בעלי התוספות הסוברים שאם נשקפת לשבוינו סכנת נפשות יש לפדות אותם גם יתר על כדי דמיהם, יודו שאסור היה לנהוג כך במקרה שלנו מכיוון שאנו נמצאים במצב מלחמה עם ארגוני הטרור ברור ששחרור המרצחים במספר כה רב מגביר את סכנת החבלה והטרור שלהם ומגדיל את כוחם ויכולתם לפגוע במדינת ישראל ובכל מקום בעולם אשר ידם נטויה.²⁷

2. יש לשחרר את המחבלים

• **הכרעה כדעת התוספות; ספק סכנה עתידית מול ודאי סכנה עכשווית**

~ מבצע אנטבה

ביום ראשון בתאריך כ"ט סיון תשל"ו נחטף מטוס נוסעים צרפתי שעליו 105 יהודים. החוטפים דרשו את שחרורם של 53 טרוריסטים, בנוסף לכך הם דרשו כופר כספי תמורת בני הערובה. הם הציבו אולטימטום, שאם לא יענו דרישותיהם עד יום חמישי הם יוצאו להורג שני חטופים בכל שעה, עד שדרישותיהם יענו, או עד שכל בני הערובה ימותו.

הרב עובדיה יוסף סובר שבמקום בו יש סכנה וודאית לחטופים וספק סכנה עתידית שמא יחזרו המחבלים למעגל הטרור, חייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו בוודאי סכנה. בנוסף הוא מבאר, שהכרעת ההלכה היא כדעת התוספות, שכאשר השבוי נמצא בסכנה וודאית יש לפדותו יותר מכדי דמיו, גם במחיר של חשש סכנה עתידית בשחרור המחבלים -

שו"ת יביע אומר (ח"י חו"מ סימן ו):

והנה, לפי דברי הגהות מיימוני בשם הירושלמי שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה, לכאורה בנדון דידן עלינו לשחרר את ארבעים המחבלים

²⁷ לחייל השבוי לא ניתן לשחרר עבורו מחבלים משום שבכך יש סכנה עתידית. יש לציין, שדבריו הופיעו בשנת תשמ"ג, לפני עסקת גיבריל.

²⁷ דבריו אלו התפרסמו בעקבות עסקת גיבריל בעיתון 'הצופה', בתאריך י"א בסיוון תשמ"ה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הכלואים כאן אף על פי שעלול הדבר להביא לידי סכנה מחודשת מצידם, ומידי ספק לא יצאנו, בכדי להציל את היהודים החטופים מודאי סכנה...
 בר מן דין נראה שבאמת עלינו לחוש יותר ויותר לסכנה המיידית של מאת היהודים החטופים, כשלהט החרב מתנופפת על ראשם, ע"י המחבלים האכזריים חוטפי המטוס המאיימים להוציאם להורג עד יום ה' ג' תמוז בשעה 2 אחה"צ, והני רשיעי גזמי ועבדי. ואילו הסכנה העתידה והעלולה להתרחש בשחרור ארבעים המחבלים הכלואים אינה עומדת כיום על הפרק באופן מיידית, אלא לטווח רחוק ולאחר זמן...
 ולפי זה, בנדון דידן שיש סכנה ודאית למאה יהודים החטופים, אין לנו לחוש לדילמא ליגרבו וליתי טפי, שבמקום סכנה אין לחוש לזה כלל, ופודים אותם בכל מה שאפשר.

~ חטיפת נסים טולדנו ורציחתו

בחודש כסלו תשנ"ג, חוליית מחבלים מארגון החמאס חטפה את שוטר משמר הגבול רס"ב נסים טולדנו מלוד בעת שיצא מביתו בדרך למשרד בו שירת במטה מג"ב בלוד. החוטפים דרשו שהשייחי אחמד יאסין ישוחרר עוד באותו היום עד השעה 21:00 בתמורה לטולדנו. שוביו של טולדנו איימו לרצוח אותו במידה ויאסין לא ישוחרר. למרות שהמשא ומתן היה בשלבים מתקדמים הם רצחו לבסוף את טולדנו.
 לדעת הרב נתן אורטנר, רבה הראשי של לוד, כיון שהשוטר החטוף נמצא בסכנת נפשות ודאית ושחרור המחבל הוא ספק עתידית, יש חובה לשחרר את המחבל תמורת פדיון השוטר -

הרב נתן אורטנר (תחומין כרך יג עמוד 263-257):

השאלה בקרב תושבי המקום, כולל המשפחה, הייתה האם לפי ההלכה היו צריכים להיענות לתביעה על מנת להציל את חייו?
 צידה הראשון של השאלה אינו צריך ביאור: בגלל פיקוח נפש יש להיענות. מאידך גיסא היו שטענו, שאם ניכנע לתביעה תיסלל דרך בפני המחבלים לחטוף בעתיד שוב ושוב יהודים, על מנת להביא לשחרור חבריהם האסורים; ואלה שהינם רוצחים ימשיכו בדרכם הנלוזה, ויהרגו יהודים נוספים, חלילה. כך שההיענות לתביעה מהווה סכנת נפשות לציבור, ולכן אין לשחרר מחבלים תמורת יהודי אף שהוא נמצא בסכנת חיים.

בדבריו הוא ציין לדברי **גליון מהרש"א** (יו"ד סימן קנז ס"ק יט):

אם נתפס אחד וידוע שאם יפדוהו יותפס אחר תחתיו, אסור לפדותו ולהצילו...
 מיהו, אם יש ספק אם יותפס אחר, לא שבקינן להציל זהו הוודאי מפני הספק.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לפיקח המשיך וכתב:

כך גם בנושא שאלתנו: החטוף, רס"ב נסים טולידאנו הי"ד, היה בסכנת נפשות ודאית. החשש לפגיעה באחרים מידי מי שביקשו תמורתו הוא רק בגדר ספק סכנה. במקרה זה לא שבקינן להציל את זה הודאי מפני הספק.

ה. שעבוד המדינה לפדיון חייליה

עד עתה הנידון היה מעורב הן מחיילים ושוטר שנחטפו או נפלו בשבי והן מאזרחים תמימים שנחטפו ובעבורם דרשו המחבלים את שחרור חבריהם. בדברים הבאים נציג את דברי הפוסקים שטענו שחובת המדינה לפדות את חייליה אותם היא שלחה למלחמה, והיא חייבת לפדותם בכל מחיר, בשמירה על האינטרסים הביטחוניים.²⁸

1. דעת הרב שאול ישראלי

לדעת הרב שאול ישראלי, מדינת ישראל היא מעין 'חברת ביטוח' לחייליה, ומכוח הסכם שאינו כתוב היא חייבת לפדותם אפילו ביותר מכדי דמיהם 'בגבולות סבירים שאינם פוגעים בביטחונה הכללי', ונבאר את הביסוס ההלכתי לדבריו.

לדעת התוספות, נפסקה הלכה כדעת תנא קמא שיכול הבעל לפדות את אישתו יותר מכדי דמיה, משום שכלל זה לא נאמר ביחס לפדיית עצמו, שיכול לשלם ממון רב באופן אישי ולא ציבורי, וכיון שאישתו כגופו הוא יכול לפדותה בממון רב -

תוספות (גיטין מה ע"א ד"ה דלא):

שאני אישתו דהויא כגופו... ועל עצמו לא תיקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו.

~ הרא"ש הוסיף על כך, שהחיוב על הבעל בתנאי כתובה לפדות את אישתו מהווה את העילה לפדיונה ביותר מכדי דמיה, וכאילו היא פודה את עצמה -

רא"ש (כתובות פרק ד סימן כב):

אבל אישתו כגופו וכמו שאדם יכול לפדות עצמו בכל ממונו, אישתו נמי כיון דחייב לפדותה בתנאי כתובה כמו שיש לה ממון דמי, וכן מסתבר.

²⁸ ראו: שו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן ז אות ב עמוד 87-88) שביאר את היחס בין המדינה לחייל השבוי ביסוד דין 'אחריות שילוחית'. לדבריו, חובת המדינה לפדיון חיילה נובעת מדין שליח שנשבה שחלה חובת פדיונו על המשלח. דבריו אלו תמוהים, וכן הוא שם לב לכך, שדין אחריות שילוחית נמצא במחלוקת הראשונים האם המשלח חייב לפדות את השליח ששלח בחינם במידה והוא נשבה. וגם לדברי המהר"ם מרוטנבורג המחייב את המשלח לפדות את השליח, הוא מגביל זאת לכדי דמיו בלבד ולא יותר מכך. ראו גם שהעיר על דבריו **בצדקות יהודה וישראל** (עמוד 187).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, ח"א סימן טז) -

? מדוע הרא"ש לא הסתפק בטעמו של התוספות שאישתו כגופו ולכן חייב לפדותה בכל מחיר, אלא הוסיף שחייב לפדותה בכל מחיר?

! לדברי הרב ישראלי, החיוב של הבעל לפדות את אישתו בכל מחיר נובע מהחיוב שלו בכתובה, הסכם ממוני בין האיש לאישה שאם היא תילקח בשבי הוא יפדה וכאילו הוא פודה את עצמו - לכן הוסיף הרא"ש ונתן בו טעם אחר, שלדעת תנא קמא מכוח חיוב תנאי כתובה שנתחייב לה, הרי זה כאילו היא פודה את עצמה, שמשום כך גם אם אין הבעל רוצה חייב הוא לפדותה, שזה כאילו הפקידה בידו ממון לצורך פדייתה. ומה שהביא הרא"ש גם הנימוק שאשתו כגופו, זה נצרך לעניין אם נשבית פעם שנייה, שאז אין עליו חיוב מכוח תנאי כתובה, שמכל מקום אם רוצה בכך, אין מונעים בעדו, שהרי זה כפודה את עצמו דאישתו כגופו.

« לאור דברים אלו, ממשיך הרב ישראלי את היחס בין איש לאישתו מכוח הכתובה ליחס בין אדם פרטי לחברת ביטוח החייבת לו מכוח ההסכם בניהם לשלם לו כל מחיר -

ועולה מהדברים האמורים, שאם למשל אדם יבטיח את עצמו בחברת ביטוח תמורת תשלום שמשלם לה שבמקרה של שבי יפדוהו בדמים מרובים, מאחר שבכגון זה החיוב של החברה הוא כלפי האדם שהבטיח את עצמו בה, והם אינם אלא עושים את שליחותו, רשאים הם ואף חייבים לפדותו בכל ממון שהוא, כפי שחייבו את עצמם כלפיו תמורת התשלום ששילם להם עבור התחייבותם. ואין תקנת חכמים שאין פודים את השבויים אלא בכדי דמיהם מונעת זו, שהרי באדם הפודה את עצמו אין שום הגבלות.

« לאור דברים אלו סובר הרב ישראלי שהיחס בין החייל שנשבה בעת שירותו לבין המדינה הוא כיחס בין האדם הפרטי לחברת הביטוח, ועל המדינה לפדות את החייל בכל מחיר -

על פי זה נראה שמנקודת מבט זו, יש לראות את חובת המדינה בפדיון שבויי המלחמה. שכיוון שאלה יצאו למלחמה בשליחות המדינה ומטעמה להגנת העם היושב בציון, הרי קיימת ועומדת התחייבות בלתי כתובה אבל מובנת מאליה, שכל טצדקי שיש בידי המדינה לעשות (בגבולות סבירים שאינם פוגעים בביטחונה הכללי) כדי לפדותם במקרה שיפלו בשבי. וכשם שקיימת התחייבות מעין זו לדאוג לרפואתם והבראתם במקרה של פציעה ונכות, וכן לדאוג למשפחותיהם במקרה של היפגעים ח"ו במלחמה. כן לא נופל מזה החיוב לנקוט כל פעולה שהיא לשם הוצאתם מן השבי דכולהו איתנהו ביה. וכיוון שמה שהמדינה יכולה לעשות בזה הוא מכוח החיוב שקיבלה על עצמה תמורת השירות שלהם, הרי אין זה אלא כאילו הם פודים את עצמם, שבזה כמבואר לעיל לא קיימת שום הגבלה, ולא שייך בזה התקנה שאין פודים את השבויים יתר על כדי דמיהם.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. חזרתו של הרב שלמה גורן

בספרו 'תורת המדינה' שיצא לאחר פטירתו יש תוספת על המאמר שראשיתו התפרסם בעיתון 'הצופה', בה הוא חוזר בו מדבריו וטוען שישנה אחריות של המדינה על חייליה שנפלו ומוטל עליה לשחרר אותם ביותר מכדי דמיהם²⁹ -

הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 436-435):

אולם על אף האמור לעיל יתכן שבמקרה של שבויי מלחמה של חיילים שנשבו תוך מילוי שליחותם של המדינה ששלחה אותם למשימות של מלחמה, מוטלת חובה קדושה לעשות הכל כדי לשחררם, ואין עליהם כלל את המגבלות של המשנה אין פודים את השבויים יתר על כדי דמיהם, משום שחיילנו נפלו בשבי במילוי שליחות המדינה. יתכן ועל המדינה מוטלת החובה הבלתי מעורערת לפדותם ולהוציא אותם מהסכנה הקלה ביותר, ואין עליהם שום מגבלות של פדיון שבויים דעלמא... לכן ייתכן שחיילים היינו לשחררם גם בתמורת שחרור של מאות מרצחים... כי אין מחיר לחייהם של חיילנו שנפלו בשבי בשליחותינו ובמילוי תפקידם הלאומי והצבאי. זה מה שנראה בעיני בסוגיא מסובכת זו.

« **בין חייל שבוי לאזרח שנשבה** - האם יש להרחיב הגדרה זו של שעבוד המדינה על חיילה לפדיונם, גם ביחס לאזרחי המדינה? האם המדינה אחראית גם על אזרחיה לעניין זה?³⁰ »

²⁹ הרב גורן חזר בו כבר בתכנית רדיו במסגרת פינה קבועה שהייתה לו ב'קול ישראל', פינת עמדה, שהוקדשה לנושא זה בתאריך 9 בפברואר 1987 בעקבות הצעה שעלתה באותם ימים לשחרור 400 מחבלים תמורת החזרתו של רון ארד. ראו: **שפרה מישלוב**, 'בעין הסערה: דמותו הציבורית ויצירתו התורנית של הרב שלמה גורן בשנים 1948-1994', עבודה לקבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן רמת גן, עמוד 83.

³⁰ ראו מה שביארנו בנושא זה בשיעורים בפיקוח נפש והצלה חלק א שיעור כט: 'אחריות המדינה על אזרחיה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1. שיקול המורל

הרב חיים דוד הלוי הגיב לדבריו הראשונים של הרב שלמה גורן, שטען ששחרור המחבלים בעסקת גיבריל היה טעות של המדינה. הרב הלוי טען כנגדו, כיון שאנו מצויים בעת מלחמה עם ארגוני הטרור עלינו להביא לידי שיקול את המורל של החיילים שיודעים שאם ייפלו בשבי אזי מדינת ישראל תעשה את כל המאמצים לשחררם.³¹

לדבריו, שיקול זה מבטל את המגבלה של 'אין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם'.³²

שו"ת עשה לך רב (ח"ז סימן נג) :

נקודה חשובה נוספת והיא המורל של חיילי צה"ל. כאשר חייל יודע שאם יפול בשבי, מדינת ישראל כולה ניצבת מאחוריו לשחררו, ימסור נפשו בשעת קרב ללא פחד ומורא. אך אם יופעל הדין שאין פודין שבויים יתר על כדי דמיהן, גם במקרה זה, כאשר חיילים נשלחים בשליחות האומה למלחמה, אז מן הסתם יאמר כל חייל בלבו מוטב לסגת ולא ליפול בשבי. ומי הוא זה אשר ימדוד עתה מה הנזק הביטחוני הגדול יותר, חיזוק כוחם של המחבלים ע"י שחרור חבריהם, או חיזוק המורל של חיילי צה"ל במלחמות עתידות אם תקראנה ח"ו.³³

2. גדרי מלחמה

כאמור, הרב ישראלי ביסס את חובת הפדיון ביותר מכדי דמיו על שעבוד המדינה לחייליה, ואילו הרב הלוי מינף את שיקול המורל המסיר את המגבלה של 'אין פודים יותר מכדי דמיהם'. אולם נראה שהעניין המרווח יותר הוא בטענה שאנו מצויים כיום במלחמה מתמדת על קיומנו מול ארגוני הטרור, הגדרה המשנה את הכללים לחלוטין. לפיכך, גם אזרחים שנלקחו בשבי כדוגמת מבצע אנטבה נמצאים בחזית המלחמה, שארגוני הטרור אינם מבחינים בין חייל לאזרח. ולכן, בשאלת מלחמה ציבורית ההחלטה מסורה בידי הממשל והצבא והוא אחראי לקבוע את המחיר ואופן השחרור של השבויים, גם עבור השבת חללים לקבר ישראל.³⁴

³¹ ראו גם: שו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן ז אות ה, עמוד 90).

³² בדבריו הוא מוסיף, ששיקול המורל של חיילים לוחמים אינו מופיע במקורות קדומים כנימוק המבטל את התקנה שלא לפדות שבויים יתר על כדי דמיהם. מכל-מקום זה הוא חידוש הלכתי שבודאי חכמי ישראל הקדמונים היו קובעים אותו, כפי שהם קבעו חריגות כפדיון אישתו, תלמיד חכם וכדו'.

³³ דבריו התפרסמו לראשונה בעיתון 'הצופה' בתאריך י"ח סיון תשמ"ה.

³⁴ ראו: הרב יהודה זולדן (צדקות יהודה וישראל, עמוד 188); הרב מאיר גולדוויכט (אור המזרח, חלק מ עמוד 216-217).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• החלטות ציבוריות מסורות בידי השלטון³⁵

~ מבצע אנטבה

ביחס לניהול המדינה משא ומתן לשחרור המחבלים, טען הרב שאול ישראלי שלמרות שיש חשש שהמחבלים המשוחררים ישובו למעגל הטרור והרצח, הסמכות להחלטות בענייני הציבור במקרים של סכנה ופיקוח נפש נתונה בידי הממשלה מכוח הציבור -

הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, ח"א סימן יז עמוד קכט ד"ה ונראה):

יכולה ורשאית הייתה הממשלה לעשות כן ולהסכים למשא ומתן לשם שחרור המחבלים. אע"פ שכאמור יש מקום לספק רציני שהדבר יביא בעקבותיו גלי אלימות באופן שהצלת הללו הנתונים בפחד המוות כרוכה בספק נפשות של אחרים, כי הממשלה בהיותה נבחרת מהציבור, הסמכות בידה לעשות כל מה שהיחיד רשאי לעשות כי לה ניתנה ההכרעה בכל מקרה שהדבר טעון הכרעה בתור באת-כוחו של הציבור כולו.

~ עסקת גיבריל

הרב יצחק רלב"ג, מי שהיה ראש המועצה הדתית בירושלים, טען שהחלטות בענייני הציבור מסורות למוסדות השלטון לקבוע האם מדובר על סכנה וכדוי. לפיכך, יש תוקף להחלטת הממשלה והצבא בנוגע לשחרור מחבלים -

הרב יצחק רלב"ג (שרידים גיליון ז, עמוד טז-יח):

פדיון שלושת השבויים היהודים חיילי צה"ל משבי המחבלים תמורת שחרורם של מחבלים נעשה בהתאם להלכה. וכל מי שעסק בזה קיים מצווה רבה, הואיל והשבויים היו במצב של סכנת נפשות, ובמצב של סכנת נפשות יש לעשות הכל כדי לשחררם ואין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש...

ומה שרצו לערער בדבר, הואיל ושחרורם היה ברור בשחרור מחבלים שיש בהם סכנה לתושבי המדינה היה אסור להכניס את עצמנו לסכנה, אין בדברים הללו ממש והנח להם לשלטונות הצבא והמדינה שיחליטו בדבר אם יש סכנה אם לאו. וכמו שהחלטה לצאת למלחמה אע"פ שהדבר כרוך בסכנה מוציאין אפילו למלחמת הרשות, וההסבר הוא כמו שמבואר בשו"ת משפט כהן... שהלכות הציבור אינם דומים להלכות היחיד ונקבעים על ידי הנהגת המדינה ולהם הסמכות להחליט.³⁶

³⁵ בטענה זו יש להשיב על דבריו של הרב גרשוני שהובאו לעיל בהערה 22, שם הוא טוען שהיחיד מחוייב למסור נפשו על החוק והמשפט שאין לשחרר מחבלים. ראו בדברי הרב יהודה זולדן (שמעתין 79 עמוד 47) שהעיר על דבריו: "יכולה הממשלה להחליט שעכשיו המלחמה נגדם מתנהלת באופן שונה ועל כן יכולה הממשלה לשחררם מבלי כל הליך משפטי... כמוכן שבסמכות הממשלה להחליט גם בדרך הפוכה בהתאם לשיקולים מדיניים".

³⁶ שו"ת משפט כהן (סימן קמג): "דעל כורחך ענייני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות ציבור שאני.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הוא-הדין בענייננו, יש לסמוך על החלטת ההנהגה בעניין הסכנה הכרוכה בדבר ולא נגרום לאנדרלמוסיה ציבורית שמערער את יסודות ההנהגה הציבורית.

דין מלחמה ציבורית³⁷

טענה זו, שהחלטות בענייני הציבור מסורות לממשל הנבחר, שומטת את הדיון סביב המחלוקת האם אדם רשאי להיכנס לספק סכנה עבור הצלת חברו, משום שהדיון אינו בין יחיד ליחיד להצלתו אלא בדיני מלחמה בה ההגדרות שונות וניתנות להחלטת הממשל, כפי שכתב הרב אשר וייס: ומלבד כל אלה נראה דשעת מלחמה ודין מלכות שאני, וכבר כתבו האחרונים דדיני מלחמה שאני מדיני פיקוח נפש שבשעת שלום.³⁸

« חטיפת אזרחים בידי ארגון טרור / חטיפת אזרחים בידי מאפיה

כיון שמדובר על דיני מלחמה בה עם ישראל נלחם במבקשים להשמידו, כגון ארגוני טרור, אזי גם אזרחים חטופים, כדוגמת מבצע אנטבה, הינם חלק מהמלחמה. ברם, אם אנשי מאפיה כפושעים, אנשים, סוחרי סמים וכדו' יחטפו אזרחים ישראלים, לא ניתן להגדיר זאת כמלחמה אלא כדין יחידים, משום שארגון זה אינו נלחם בעם ישראל.

ח. סיכום

• **הטעמים** שאין פודים יותר מכדי דמיהם: דוחק כלכלי של הציבור / חשש עתידי.

• **חריגות בתקנה אי-הפדיון**: אישתו, תלמיד חכם.

~ שבוי המצוי בסכנה - מחלוקת תוספות ורמב"ן.

~ תלות בטעמים (אישה; שבוי בסכנה): דוחק הציבור - יש לפדות; חשש עתידי - אין לפדות.

~ מחלוקת בהכרעת ההלכה.

• **שחרור מחבלים תמורת חייל שבוי** - היחס בין סכנת החייל לבין סכנת הציבור.

הרב גורן - הכרעה כדעת הרמב"ן ואין לשחרר אלא יש להתחשב בסכנה העתידית.

הרב עובדיה - הכרעה כדעת התוספות ויש לשחרר, יש להתחשב בסכנה ודאית עכשווית מול ספק

סכנה עתידית.

ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה... ומהם ג"כ דיני המלחמה, בין מלחמת מצווה ובין מלחמת רשות".

³⁷ ראו: הרב יהודה זולדן (מלכות יהודה וישראל, עמוד 340-338).

³⁸ ראו מה שביארנו בהרחבה בשיעור ה': 'הסתכנות להצלת כלל ישראלי (אות ד).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• פדיון חייל שבוי יותר מכדי דמיו

הרב ישראלי; הרב גורן - שעבוד המדינה לחייליה; היחס לאזרחים.

הרב הלוי - שיקול מורל; גבולות המורל.

ביאור - דיני מלחמה, הכוללים פדיון אזרחים והחלטת הממשל.